

Η Κοινωνική Ψυχολογία στην πράξη: Παρεμβάσεις

Σχεδιασμός
και αξιολόγηση
προγραμμάτων

ΨΧ78: Εφαρμοσμένη Κοινωνική Ψυχολογία
Χειμερινό εξάμηνο 2024-2025
Βασίλης Παυλόπουλος
Τμήμα Ψυχολογίας ΕΚΠΑ

Ορισμός και τύποι παρεμβάσεων

Steg & Rothengatter (2017)

- Η **παρέμβαση** ορίζεται ως στρατηγική ή διαδικασία με πρόθεση να επηρεάσει τις πεποιθήσεις, τις στάσεις ή τη συμπεριφορά των ανθρώπων ώστε να βελτιωθεί η λειτουργικότητά τους πάνω σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό ή πρακτικό πρόβλημα.
- Τύποι παρεμβάσεων:
 - **προγραμματικές** παρεμβάσεις: οργανωμένα σύνολα δράσεων που απευθύνονται σε πολλά άτομα συγχρόνως ή στα μέρη ενός συστήματος με σκοπό την επίτευξη συγκεκριμένων στόχων,
 - **δοκιμαστικές** παρεμβάσεις,
 - **ατομικές** παρεμβάσεις (π.χ. mentoring).

Παρεμβάσεις και κοινωνική πολιτική

- Η **πολιτική** αναφέρεται σε ένα γενικό πλαίσιο δράσης, ενώ η **παρέμβαση** εξειδικεύεται σε συγκεκριμένες ενέργειες για την υλοποίηση των στόχων μιας πολιτικής.
- Η κοινωνιοψυχολογική γνώση βρίσκει ευκολότερα εφαρμογές σε επίπεδο παρεμβάσεων παρά πολιτικής. Οι λόγοι: προβληματική επικοινωνία, πρακτικές πιέσεις, αντίσταση στην αλλαγή, κ.ά.
 - ☞ Η μεγάλη εξαίρεση – *υπόθεση Brown εναντίον Συμβουλίου Εκπαίδευσης (Ανώτατο Δικαστήριο ΗΠΑ, 1954)*: το σκεπτικό για την ανατροπή του ρατσιστικού διαχωρισμού στα σχολεία βασίστηκε σε 7 δημοσιεύσεις κοινωνικών επιστημών!

Πέντε βήματα για την αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων

Buunk & Van Vugt (2008)

- Ταυτοποίηση του προβλήματος
- Εντοπισμός της λύσης
- Καθορισμός στόχων και σχεδιασμός παρέμβασης
- Εφαρμογή της παρέμβασης
- Αξιολόγηση της παρέμβασης

Βήμα 1 – Ταυτοποίηση του προβλήματος

- Η **ταυτοποίηση** του προβλήματος γίνεται συνήθως από τα εμπλεκόμενα μέρη, δηλ. τα άτομα και τους φορείς που έχουν ενδιαφέρον για την παρέμβαση και αναμένεται να επηρεαστούν από αυτήν.
 - Ενδέχεται τα ενδιαφερόμενα μέρη να έχουν **διαφορετική αντίληψη** για τη φύση του προβλήματος!
- Η **καταγραφή** και **εκτίμηση** των αναγκών μπορεί να είναι ανεπίσημη ή τυπική, ποιοτική ή ποσοτική, συνδυάζοντας μέσα και μεθόδους.

Βήμα 2 – Εντοπισμός της λύσης

- Ο **εντοπισμός μιας λύσης** για το πρόβλημα περνά μέσα από την αναγνώριση των αιτιολογικών παραγόντων που το προκαλούν:
 - παράγοντες που **προϋπάρχουν** του προβλήματος, οι οποίοι πυροδότησαν την εμφάνισή του,
 - παράγοντες που **συντηρούν** το πρόβλημα και εμποδίζουν την επίλυσή του.
- Αναζήτηση για τον εντοπισμό προγραμμάτων παρέμβασης που έχουν **ήδη** εφαρμοστεί στον ίδιο ή σε παρόμοιο τομέα.
- Οι προτεινόμενες λύσεις πρέπει να διατυπωθούν με τη μορφή συγκεκριμένων υποθέσεων, του τύπου «**εάν... - τότε...**».

Βήμα 3 – Καθορισμός στόχων και σχεδιασμός της παρέμβασης

- Καθορισμός των **γενικών σκοπών** της παρέμβασης (έμφαση στο επιθυμητό αποτέλεσμα σε μακροπρόθεσμη προοπτική).
- Καθορισμός **συγκεκριμένων στόχων** (δηλαδή βραχυπρόθεσμων αλλαγών που θα επισυμβούν ως αποτέλεσμα της παρέμβασης).
- Καθορισμός των άμεσα και έμμεσα **ωφελουμένων** από την παρέμβαση, εντοπισμός διαθέσιμων μέσων και πόρων.
- **Ανάπτυξη** των προγραμματικών δράσεων: ποιο στόχο αναμένεται να προσεγγίσουμε με κάθε δράση;
- ☞ Η παραπάνω διαδικασία πρέπει να στηρίζεται σε συγκεκριμένη συλλογιστική, πάνω στη βάση ενός **θεωρητικού μοντέλου!**

Βήμα 3 – Βασικές αρχές για τον σχεδιασμό αποτελεσματικών παρεμβάσεων

- Διαμορφώνουμε το **περιεχόμενο** της παρέμβασης με βάση τους στόχους, τη θεωρία και τις αρχές αποτελεσματικών δράσεων.
- Σχεδιάζουμε αναλυτικό **χρονοδιάγραμμα** για την υλοποίηση των διαδικασιών και των δράσεων.
- Καταρτίζουμε **προϋπολογισμό** με βάση τα κόστη, τους πόρους και την επιλεξιμότητα των δαπανών.
- Ελέγχουμε τη συμβατότητα με τις **αρχές δεοντολογίας και ηθικής** σε κάθε βήμα.
- Προβλέπουμε **πιθανούς κινδύνους** και προτείνουμε τρόπους για την αντιμετώπισή τους.

Βήμα 3 – Βασικές αρχές για τον σχεδιασμό αποτελεσματικών δραστηριοτήτων παρέμβασης

Walton (2014)· Yeager & Walton (2011)

- Στοχεύουμε στη **βιωματική εμπειρία** των ωφελούμενων (όχι απλώς σε γνωστικά ή συναισθηματικά στοιχεία).
- Στοχεύουμε σε **επαναλαμβανόμενες διαδικασίες** της καθημερινής εμπειρίας των ωφελούμενων.
- Στοχεύουμε σε αυτόματες, **μη συνειδητές** ψυχολογικές διεργασίες (αλλά όχι παραβιάζοντας τις αρχές δεοντολογίας!).
- Προσαρμόζουμε τις δράσεις σε **κλίμακα** που αντιστοιχεί στους σκοπούς της παρέμβασης και στους διαθέσιμους πόρους (πόσες δράσεις θα υλοποιηθούν; σε ποιο χρονικό ορίζοντα; από πόσους συνεργάτες; σε πόσους ωφελούμενους;).

Βήμα 4 – Εφαρμογή της παρέμβασης

- Η **εφαρμογή** ενός προγράμματος παρέμβασης αναφέρεται στην ενεργοποίηση των δράσεων πάνω στη βάση του σχεδιασμού που έχει προηγηθεί.
- Διάφορα **πρακτικά ζητήματα** πρέπει να έχουν προβλεφθεί ώστε να διασφαλιστεί η απρόσκοπτη εφαρμογή της παρέμβασης (π.χ., διαθέσιμοι πόροι, υλικοτεχνική υποδομή, εκπαίδευση ανθρώπινου δυναμικού, δημιουργία πρωτοκόλλου για τις προβλεπόμενες δράσεις και την καταγραφή συμβάντων, κλπ.)

Βήμα 4 – Το πρωτόκολλο της παρέμβασης

- **Τι θα γίνει:** Ποιο είναι το πλαίσιο υλοποίησης κάθε δράσης; Ποια πρόσωπα εμπλέκονται; Ποιες ενέργειες θα υλοποιηθούν; Με ποια χρονική σειρά;
- **Τι έγινε:** Ποιες από τις σχεδιασμένες ενέργειες πραγματοποιήθηκαν; Σε ποιο βαθμό;
- **Τι δεν έγινε:** Ποιες από τις σχεδιασμένες ενέργειες δεν πραγματοποιήθηκαν; Για ποιους λόγους;
- **Αστάθμητοι παράγοντες:** Υπήρξαν απρόβλεπτα συμβάντα; Ποια ήταν αυτά; Πώς αντιμετωπίστηκαν;

Βήμα 4 – Ζητήματα δεοντολογίας

- Υποβολή του σχεδίου της παρέμβασης για **έγκριση από Επιτροπή Δεοντολογίας** και από τους αρμόδιους φορείς όπου απαιτείται (π.χ. ΙΕΠ για πρόσβαση σε σχολικές μονάδες).
- **Ενημερωμένη συγκατάθεση** από τους ωφελούμενους και από τους κηδεμόνες (σε περίπτωση ανηλίκων ωφελούμενων).
- **Διαχείριση των δεδομένων:** ορισμός του υπευθύνου και μέσων αποθήκευσης, διασφάλιση της εμπιστευτικότητας και της ανοιχτής πρόσβασης (κατόπιν ανωνυμοποίησης).
- **Εκπαίδευση** των συνεργατών σε θέματα ευθύνης και ορίων.
- **Διάχυση** των πορισμάτων, προβολή και δημοσιότητα.

Βήμα 5 – Αξιολόγηση της παρέμβασης: γιατί;

- Για **επιστημονικούς** λόγους: αποσκοπεί στη βελτίωση του θεωρητικού πλαισίου και την προαγωγή της γνώσης.
- Για λόγους **δεοντολογίας**: κοινωνική ευθύνη απέναντι στα άτομα προς όφελος των οποίων σχεδιάστηκε η παρέμβαση.
- Για **οικονομικούς** λόγους: η κρίσιμη παράμετρος της αναλογίας κόστους-οφέλους.
- Για λόγους **ανατροφοδότησης** του προγράμματος, ώστε να αποφασιστεί η έκβασή του (συνέχιση, διακοπή, τροποποίηση).

Βήμα 5 – Τύποι αξιολόγησης παρεμβάσεων

- Αξιολόγηση της **διαδικασίας εφαρμογής**: κατά πόσο άγγιξε τον πληθυσμό-στόχο; πόσο πετυχημένα εφαρμόστηκαν οι δράσεις που προβλέπονταν;
- Αξιολόγηση των **αποτελεσμάτων**: σε ποιο βαθμό το πρόγραμμα πέτυχε τους ειδικούς στόχους του; κατά πόσο προσέγγισε τους γενικούς σκοπούς που είχαν τεθεί; πόσο έγκυρο είναι το πρόγραμμα, δηλ. κατά πόσο οι αλλαγές που επήλθαν, οφείλονται στις δράσεις του προγράμματος;
- **Εσωτερική** αξιολόγηση: από τους συμμετέχοντες και τους άμεσα ωφελούμενους.
- **Εξωτερική** αξιολόγηση: από μη ενεργά εμπλεκόμενους ειδικούς.

Βήμα 5 – Τύποι αξιολόγησης παρεμβάσεων

- **Διαχρονική** αξιολόγηση: επαναληπτικές μετρήσεις στην ομάδα των ωφελούμενων (πριν–μετά την παρέμβαση, μακροχρόνια οφέλη)
- **Συγχρονική** αξιολόγηση: σύγκριση ομάδας παρέμβασης με ομάδα ελέγχου (χωρίς παρέμβαση)
 - *Παραλλαγές*: τυχαία συγκρότηση των ομάδων, αντιστοίχιση των χαρακτηριστικών των ομάδων ανά ζεύγη συμμετεχόντων
- **Μεικτή** αξιολόγηση: συνδυασμός μετρήσεων μεταξύ ατόμων και εντός των ατόμων
 - *Παραλλαγή*: σύγκριση της διαφοράς των διαφορών (πριν–μετά την παρέμβαση για κάθε ομάδα)

Πότε αποτυγχάνουν οι παρεμβάσεις;

Yeager, Dahl, & Dweck (2018)

- Το **θεωρητικό υπόβαθρο** δεν ήταν επαρκές, απαιτείται αναθεώρηση.
- Το πρόγραμμα **δεν εφαρμόστηκε** με τον τρόπο που είχε σχεδιαστεί.
- Η **ψυχολογική αναδραστικότητα**: τα άτομα αντιδρούν αρνητικά όταν νιώθουν ότι πιέζονται ή ότι περιορίζεται η ελευθερία τους.
- Το πρόγραμμα είναι ασύμβατο με το **πολιτισμικό πλαίσιο**: δεν έχουν όλες οι παρεμβάσεις τα ίδια αποτελέσματα σε όλες τις χώρες.
 - ☞ Πριν την υιοθέτηση ενός προγράμματος, προτείνεται να έχει επιβεβαιωθεί η αποτελεσματικότητά του σε **2 πειραματικές δοκιμές** ή σε **διαχρονική μελέτη** με 3 ενδιάμεσες μετρήσεις.

Ορισμένα ζητήματα προς αντιμετώπιση

- **Διαδικαστικά** ζητήματα:
 - ❑ Οικονομικοί περιορισμοί, πηγές χρηματοδότησης.
 - ❑ Συμβατότητα με τα αιτήματα των φορέων χρηματοδότησης.
 - ❑ Συνεργασία μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών, σε ομαδικό και διαπροσωπικό επίπεδο.
 - ❑ Πρακτικά θέματα (π.χ. χρονοδιαγράμματα, υποδομές, κλπ.).
- **Δεοντολογικά** ζητήματα (πέρα από την κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων των συμμετεχόντων):
 - ❑ Απέναντι σε ποιον είναι υπεύθυνος ο κοινωνικός ψυχολόγος;
 - ❑ Για ποια αποτελέσματα είναι υπεύθυνος;

Τι σημαίνει ότι μια παρέμβαση είναι επιτυχής;

- Επιτεύχθηκε στατιστικώς σημαντική αλλαγή της συμπεριφοράς – η ελάχιστη συνθήκη, πλην όχι επαρκής.
- Επιτεύχθηκαν οι στόχοι της παρέμβασης, με βάση τον αρχικό σχεδιασμό και μετά τη διαδικασία αξιολόγησης.
- Η αλλαγή της συμπεριφοράς είναι συγκρίσιμη ή μεγαλύτερη από αυτήν που αναφέρεται στη βιβλιογραφία. Επιπλέον, παρέχονται επαρκείς ενδείξεις για διαχρονική σταθερότητα της αλλαγής.
- Η παρέμβαση εμφανίζει ελκυστική αναλογία κόστους/οφέλους ή τα οφέλη της θεωρούνται σημαντικά με βάση τις ανθρωπιστικές αξίες.

Κριτήρια αξιολόγησης για χρηματοδότηση

- Πληρότητα και σαφήνεια της πρότασης: θεωρητική τεκμηρίωση, μεθοδολογία, αναμενόμενη συνεισφορά.
- Ρεαλιστικότητα του χρονοδιαγράμματος.
- Σύνθεση και επάρκεια της ερευνητικής ομάδας, κατανομή ρόλων. Ειδική αναφορά στην επάρκεια του επιστημονικώς υπεύθυνου.
- Πρωτοτυπία-καινοτομία: θεωρητική, μεθοδολογική, κοινωνική συνάφεια.

Βιβλιογραφία

- Buunk, B., & Van Vugt, M. (2008). Applying social psychology. In B. Buunk & M. van Vugt, *Applying Social Psychology: From problem to solutions* (pp. 3-24). Sage.
- Steg, L., & Rothengatter, T. (2017). Introduction to applied social psychology. In L. Steg, Keizer, A. Buunk, & T. Rothengatter(Eds.), *Applied Social Psychology: Understanding and managing social problems* (pp. 1-26). Cambridge University Press.
- Walton, G. (2014). The new science of wise psychological interventions. *Current Directions in Psychological Science*, 23, 73-82. <https://doi.org/10.1177/0963721413512856>
- Yeager, D., Dahl, R., & Dweck, C. (2018). Why interventions to influence adolescent behavior often fail but could succeed. *Perspectives on Psychological Science*, 13(1), 101-122. <https://doi.org/10.1177/1745691617722620>
- Yeager, D. S., & Walton, G. M. (2011). Social-psychological interventions in education: They're not magic. *Review of Educational Research*, 81(2), 267-301. <https://doi.org/10.3102/0034654311405999>